

ELS CINEMES D'INCA

David Castelo Horrach

Historiador de l'art.
davidcastelohorrach1987@gmail.com

Paraules clau: cines, cinema, Inca, cultura, art.

Resum. *Les sales de cinema d'Inca formen part del patrimoni cultural, social, econòmic i artístic de la ciutat, i són part de la memòria col·lectiva del seu teixit associatiu i comunitari. La seva labor educativa, formativa i didàctica també és fruit de les iniciatives desenvolupades pel conjunt de la societat, els professionals i les institucions privades i públiques implicades. El cinema a Inca al llarg del s. XX ha esdevingut un vector d'identitat i progrés, amb un llegat i una trajectòria històrica tot forjant una cultura de cinema que ha transcendit i transcendeix les fronteres de la mateixa ciutat.*

Keywords: cinemas, cinema, Inca, culture, art.

Abstract. *The cinemas of Inca are part of the cultural, social, economic and artistic heritage of the town, and are part of collective memory of the associative and community fabric. Its educational, training and didactic work is also the result of the initiatives developed by society as a whole, professionals and the private and public institutions involved. Cinema in Inca throughout the twentieth century became a vector of identity and progress, with a legacy and historical trajectory while forging a cinema culture that transcended and transcends the borders of the city itself.*

1. INTRODUCCIÓ

La present comunicació és una anàlisi sobre la història i la rellevància de les sales de cinema que van existir a la ciutat, totes elles entitats i institucions de caràcter cultural, patrimonial, artístic i social cabdals dins de la comunitat inquera. Per altra banda, aquests espais socioculturals i historicoartístics varen contribuir en l'articulació i definició de la identitat i la idiosincràsia no tan sols des d'una perspectiva municipal i local, sinó també des d'un vessant comarcal (es Raiguer), insular (l'illa de Mallorca) i autonòmic (Illes Balears).

Per això, es pretén analitzar i exposar la transcendència que varen tenir en la memòria col·lectiva i comunitària, en el progrés econòmic, social, cultural, artístic, patrimonial i històric, tot convertint-se en símbols ciutadans amb una trajectòria i un llegat significatiu en la història d'Inca.

D'una banda, inicialment aquests espais eren salons d'espectacles i parròquies en els quals s'oferien esdeveniments teatrals i d'oci. Malgrat això, el cinema es va convertir en un dels actes culturals més apreciats (Campillo Illan & Santana Morro, 1995). D'altra banda, segons les primeres fonts¹ a finals del s. XIX ja hi havia cinematògrafs ambulants per la zona. L'any 1904 el cinema ja era present a Inca, perquè es va instal·lar un cinematògraf en el teatre del Cercle d'Obres Catòlics d'Inca, i uns anys més tard es va llogar la planta baixa per fer-hi projeccions a cinc pessetes la sessió per nit (Fullana Puigserver, 1994). Endemés, el 1907 el local del Centre Instructiu va projectar vistes de la ciutat (Lladó i Rotger, 2013), i a partir del 1908 Inca ja disposava de quatre sales de cinema (Llabrés Martorell, 2000).

Així mateix, fou un fenomen que va venir atorgat per diversos factors econòmics, demogràfics i condicionaments socials i culturals que van ajudar a l'aparició d'aquests espais socioculturals. En aquest context, es van produir diferents esdeveniments i avenços tecnològics que van propiciar de manera molt directa i significativa l'arribada del cinema i l'extensió de les seves sales, que adquirí un valor afegit des d'un vessant arquitectònic i patrimonial, així com per la labor cultural i artística de difusió de pel·lícules d'estrena i reestrena.

Al mateix temps, un altre punt important és valorar el context en el qual es van originar. L'aparició de les sales de projecció s'inicia en una de les èpoques més convulses i esplèndides de la cultura i l'art, així com de la política, la societat, el segle XX. Fou un període de progressos tècnics i de transformacions culturals, econòmiques i socials, però també de dificultats; aquestes es varen veure immerses en les conseqüències dels diferents episodis històrics de caràcter bèl·lic i polític: des de la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945) en l'àmbit internacional fins a la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la dictadura franquista (1939-1975), que varen influir en el seu periple.

A principis de segle, es van anar incorporant dins de la plena transformació de la ciutat i la societat inquera, amb l'arribada dels primers cinematògrafs a conseqüència de l'electrificació, i que evolucionaren al llarg de les dècades, amb un progrés i un augment d'espectadors i de l'oferta de projeccions. A finals dels anys quaranta, hi havia cinc cinemes funcionant a la ciutat amb

¹ El desembre de 1897, en el local de la Societat la Penya; el novembre de 1899 i l'agost de 1903, al Principal; l'agost de 1903 i el juliol del 1904, al Teatre Cercle; i el desembre de 1906, al Centre Instructiu (Sbert i Barceló, 2001).

més de 3.000 butaques. Hi havia el Mercantil Cinema o Cafè Cinema Mercantil, el Teatre Principal d'Inca, el Cine Moderno, el Gran Via o conegut com a Novedades posteriorment, i les projeccions de cinema a la fresca en el camp esportiu des Cos i la plaça de toros (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000).

El cinema i les seves sales poden esdevenir observatoris per analitzar, reflexionar i interpretar des de diferents punts de vista els diversos períodes, esdeveniments i contextos històrics d'Inca. Alhora, les sales de cinema contenen una memòria i una cultura pròpia com a organismes socioculturals, amb un llarg recorregut amb diferents fases i etapes significatives. No obstant això, s'ha d'assenyalar que amb el pas del temps el declivi general dels cinemes influencià de manera negativa amb el tancament de la majoria de les sales de les Illes Balears i d'Espanya.

En suma, el treball vol documentar el llegat i la trajectòria històrica de les diferents sales de cinema d'Inca. D'altra banda, al mateix temps, es vol valorar la seva transcendència i rellevància erigint-se en vectors de progrés social, econòmic i cultural dins la mateixa ciutat. Per això, l'estructura s'ha organitzat en diferents apartats: en primer lloc, una introducció, seguida d'un segon apartat d'objectius i metodologia; tot seguit, un tercer apartat que analitza l'estat de la qüestió segons el context i les publicacions anteriorment realitzades sobre l'objecte d'estudi que ens concerneix; en quart lloc, una contextualització dividida en dos subapartats, els quals analitzen els orígens i l'arribada del cinema a les Balears i a Inca; en cinquè lloc, un inventari dels cinemes d'Inca, cadascun dels quals té un apartat per explicar la seva trajectòria i ubicació; i finalment unes conclusions per exposar els resultats de coneixement.

2. OBJECTIUS I METODOLOGIA

Es vol donar una visió general de les diferents sales de cinema d'Inca, com a exemples d'espais i entitats socioculturals que han jugat un rol fonamental en el desenvolupament i progrés de l'art, la cultura, i el teixit social, econòmic i comunitari de la localitat, amb la finalitat de valorar la funció d'altaveu dels gustos, consum i inquietuds cinematogràfics i culturals que varen sorgir en els diferents esdeveniments i projeccions que es varen dur a terme. A banda d'això, s'ha d'afegir que aquestes varen adquirir una segona funció social com és la de la difusió de les dinàmiques culturals, organitzatives i associatives de la comunitat; a tall d'exemple, els cineclubs, els cicles temàtics o els cinefòrums.

Per secundar l'objecte d'estudi s'ha atorgat especial rellevància al context històric, econòmic, social i cultural, així com dels esdeveniments més significatius

en el procés de desenvolupament com a eix explicatiu per valorar la recepció, la programació i la difusió de continguts a partir de diferents fonts directes i indirectes. En segon lloc, s'ha volgut posar l'accent en les singularitats dels cinemes d'Inca, que defugen de ser només llocs de consum i oci cultural, sinó que també varen fonamentar la seva identitat d'acord amb una visió rica, diversa i plural d'activitats. En un marc contextual de profundes transformacions i crisi del sector, es considera oportú reflexionar i analitzar la rellevància, la incidència i el paper que juguen entitats com aquestes dins la nostra societat.

3. INCA EN EL CINEMA A LES ILLES BALEARS: CONTEXT HISTÒRIC I ESTUDIS

Al contrari d'altres línies d'investigació enfocades a altres institucions, entitats, organitzacions i espais culturals, les referències bibliogràfiques i publicacions vinculades a l'objecte d'estudi de les sales de cinema d'Inca són molt disperses i escasses, cosa que dificulta la labor de recerca de fonts amb continguts vinculats a la temàtica que ens concerneix. Avui en dia, no es disposa de cap publicació monogràfica que s'hi centri, així com tampoc s'observa un interès dins el camp de la historiografia per desenvolupar investigacions i recerques d'aprofundiment en aquesta àrea d'estudi. Així doncs, aquesta realitat i percepció acadèmica ens du com a conseqüència que les fonts i els estudis previs disponibles ofereixen una mirada molt simplificada, poc desenvolupada i reduïda, i deixen de banda l'objecte d'estudi com a focus central de les motivacions de les recerques. No obstant això, tot i les dificultats exposades s'ha pogut accedir a alguns articles i publicacions que han ajudat a fonamentat i complementar la rellevància de les sales de cinema d'Inca.

En aquest sentit, per dur a terme tal comesa, s'ha desenvolupat una recerca de fonts vinculades a la història del cinema i la seva evolució a les Illes Balears, des dels seus orígens a principis del segle XX fins a l'actualitat. Per aquesta raó, en primer lloc, s'han consultat obres d'autors especialitzats en la matèria, com són per exemple les publicacions de Cristòfol-Miquel Sbert Barceló *El cinema a les Balears des de 1896* (2001), *El cinema a les Balears segles XIX-XX* (2006), *Si el cinema pogués parlar* (2017), *L'arribada del sonor a Mallorca I* (1997), *L'arribada del sonor a Mallorca II* (1998), *Evolució del nombre de cinemes a Balears* (1998), així com les de Catalina Aguiló Ribas *Josep Truyol, fotògraf i cineasta 1868-1949* (1987), *Els enigmes dels primers locals* (1997), *Com eren els primers cinemes* (1998) i *Qui va dir cinema mut?* (1999), la de Joan Carles Palos *Fus en negre* (1995), la de Josep Planas i Sanmartí *El cinema, història d'una passió I* (1997), la de Margalida Pujals i Manel Santana *Classificació 3r. El cinema a Mallorca* (1999) i obres col·lectives com *Cent anys de cinema a les Illes* i *Al principi era la fosca. El fons Matas una forma*

de publicitat cinematogràfica (1924- 1978) de «Sa Nostra, Obra Social i Cultural» (1995 i 2012), *Els programes de mà cinematogràfics del fons de l'arxiu del so i de la imatge* del Consell de Mallorca (2004), la d'Emeterio Díez Puertas *Historia social del cine en España* (2003) i la de Juan Carlos de la Madrid Álvarez (coord.) *Primeros tiempos del Cinematógrafo en España* (1997).

A banda d'això, també s'han consultat algunes publicacions més específiques com són la d'Antoni Martí (1995) *100 anys de cinema. 50 anys del «Novedades»*, la d'Isabel Munar i Bernat J. Mateu Morro Català *El Teatre a Inca, una institució centenària 1914-2014* (2014), la de Gabriel Pieras Salom *Documents per al coneixement dels inicis del Teatro de Inca 1913-1916* (2013), la de Magdalena Sastre Morro i Emmanuelle Gloaguen Murias *L'inventari dels béns mobles i gràfics del Teatre Principal d'Inca. L'embrió per a la seva conservació i posada en valor* (2015), i la de Bernat J. Mateu Morro *El Teatre Principal d'Inca, un estat de la qüestió* (2021), entre altres.

En segon lloc, de manera paral·lela s'ha fet una recerca de publicacions i manuals enfocats des de diferents perspectives més transversals, a tall d'exemple trobem el *Diccionari del teatre a les Illes Balears. Volum I. A-O* (2003) i el *Volum II. P-Z* (2006), *Gran enciclopèdia de Mallorca* (1991). D'igual forma, per abordar una visió general del context municipal s'ha consultat de Manel Santana Morro i Joan Matas Pastor *El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme* (1996); de Pere Rayó Bennassar, *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca* (1993) i *L'arquitectura a Inca durant el segle XX. 1900-1940* (1994); de Gabriel Pieras Salom, *Breu història d'Inca* (1986) i *Primera rotulació dels carrers d'Inca: apunts històrics* (1990); de Miquel Pieras Villalonga i Miquel Àngel Marqués Sintes, *Temps lliures i oci a Inca i Alaior*; de Ferran Pujalte Vilanova (coord.), *Un segle de llum a Inca* (2006); de Miquel Pieras Villalonga i Gabriel Pieras Salom *Miquel Duran Saurina: regionalisme, cultura i moviment catòlic. Inca, 1866-1953*; de Maria Llorenç Duran i Coli, *Crònica comentada de l'Orfeo l'Harpa d'Inca* (1995); de Pep Coll Terrasa, Miquel Llompart Seguí i Gabriel Pieras Salom, *Dijous Bo: un fet històric* (2002); i de Santiago Cortès Forteza, *Petita història de cent anys de premsa a Inca: 1883-1983*.

D'altra banda, en tercer lloc, també s'han consultat investigacions i estudis especialitzats en l'arquitectura municipal dels locals que acollien les sales de cinema com són el d'Elvira González (coord.) *Guillem Reynés Font, una trajectòria interrompuda* (2008), de Bartomeu Martínez Oliver *L'obra arquitectònica de Francesc Casas Llompart a Inca* (2002), així com de caràcter més generalista autonòmic com els de Miquel Seguí Aznar *Arquitectura contemporània en Mallorca* (1990) i *La arquitectura modernista en Balears* (1975). Al mateix temps, s'han analitzat les obres monogràfiques i biografies de Jordi

Vidal Reynés *Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font* (2001) i *Arquitectura i art a Mallorca, antologia de textos* (2006).

En últim terme, també s'han examinat reculls fotogràfics i materials, com per exemple de l'Ajuntament d'Inca *Inca, imatges d'una ciutat, imatges d'un segle* (2000), de Carme Colom *L'Abans d'Inca. Recull gràfic 1870-1975* (2010), així com el fons de l'Arxiu Municipal d'Inca, de la regidoria de Cultura, Formació i Treball, Memòria Democràtica i Normalització Lingüística, i de la regidoria d'Educació de l'Ajuntament d'Inca, de l'Arxiu de So i de la Imatge de Mallorca (ASIM), així com publicacions de l'Associació de Premsa Forana de Mallorca com els setmanaris *Dijous*, *Raiguer*, *Inca Revista*, *Ca Nostra* i *La Veu d'Inca*.

4. CONTEXTUALITZACIÓ

4.1. Els orígens i l'arribada a les Illes Balears del cinema

Segons les convencions acadèmiques i especialitzades de la historiografia dels inicis del cinema, la data fundacional va ser el 28 de desembre de 1895, al Saló Indien, en un modest soterrani del Gran Cafè ubicat al número catorze del Boulevard des Capucines de París. En aquest espai es va presentar el cinematògraf, un invent creat pels germans Lumière² com a resultat dels diferents experiments desenvolupats per mostrar imatges en moviment. No obstant això, aquestes temptatives no varen ser obra d'un sol home ni d'un sol país, a causa dels avanços tecnològics i científics, i les experiències col·lectives de diferents personalitats³ inquietes en aquesta àrea es varen esdevenir una profusió d'aparells anteriors⁴ que van marcar el camí per a l'arribada del cinema a les Illes Balears a les acaballes del segle XIX (Sbert i Barceló, 2001).

Pel que fa a l'arribada a les Illes Balears, la primera experiència del cinematògraf va ser el dia 8 de novembre de 1896 al Teatre de la Constància, a Palma. Malgrat la fita històrica, aquesta primera sessió va ser un gran fracàs segons diverses fonts de l'època per les dificultats tècniques de l'aparell i la manca de formació i experiència per part del tècnic projeccionista, el Sr. Luisini. Posteriorment, es va repetir la mateixa presentació el 23 de gener de 1897 al Teatre Principal de Palma, amb un resultat més reeixit i satisfactori per als espectadors assistents (Sbert i Barceló, 2001).

Al mateix temps, segons diferents publicacions especialitzades en la matèria, aquestes primeres sessions es podien considerar com a cinemes ambulants. Això

2 Auguste Marie Louis Nicolas Lumière (1862-1954) i Louis Jean Lumière (1864-1948).

3 Entre elles cal referenciar la figura de Thomas Alva Edison (1847-1931) als EUA, qui comptava amb una plataforma industrial i una xarxa comercial per promocionar la venda d'aparells i pel·lícules.

4 A tall d'exemple, es poden citar les experiències del fonògraf, un aparell per gravar i reproduir sons de finals del s. XIX, el qual va tenir la seva presentació a Palma abans del cinematògraf, en el Teatre de la Constància (Sbert i Barceló, 2001).

és perquè les primeres sales d'exhibició tenien un caràcter itinerant, i ocuparen els teatres com a espai per a les primeres projeccions. Segons diverses fonts, als voltants de 1899, es troba un local primitiu de projecció de cintes cinematogràfiques i vistes fixes a Palma, un barracó de fusta que apareix descrit a les memòries de Màrius Verdaguer⁵ *La ciutat esvaïda. Memòries d'un soci del Círcol Mallorquí*,⁶ coneguda com el Cinematógrafo Balear, el qual estava ubicat a un solar prop del Teatre Circ Balear, i que tenia cadires de bova i una pantalla petita blanca (Aguiló Ribas, 1998). Tot seguit i a poca distància, a principis del s. XX anaren apareixent el Cine Excelsior (1900-1901), de curta durada i enderrocat per posteriorment construir el Teatre Líric (inaugurat el 1902), i entre el 1903-1910 es fundà el Cinematógrafo Truyol per una de les figures més rellevants de la història del cinema a les Balears, l'empresari Josep Truyol,⁷ precursor de l'arribada d'aquest invent, entre altres personalitats de la indústria (Aguiló Ribas, 1998).

4.2. Els orígens i l'arribada del cinema a Inca

Els inicis del cinema i els espais de projeccions a Inca han anat evolucionant al llarg del temps des dels orígens fins avui dia, tant a la Part Forana com també a Palma. Per això, és important ressaltar una vegada més que el cinema originàriament, abans d'un art i una indústria, fou considerat un espectacle de fira; així és que les primeres sales d'exhibició majoritàriament varen ser de caràcter ambulat (Aguiló Ribas, 1998). A partir del 1897 es va començar a exhibir el cinematògraf pels pobles, inicialment els primers varen ser Felanitx, Manacor i Sóller, els quals eren considerats grans poblacions en aquell moment (Sbert i Barceló, 2001).

D'altra banda, les primeres referències que trobem a Inca són a finals del s. XIX i principis del s. XX a partir de l'arribada de la llum elèctrica i el gas, fet que coincideix amb la introducció del futbol i altres esports, els primers cinematògrafs (Pieras Villalonga, 2006) i la fundació de les associacions de diferents tipologies (Pieras Salom, 1986). Així doncs, segons la premsa de l'època apareixen referències en el desembre de 1897 en el local de la Soc. La Peña;⁸ el novembre de 1899 i l'agost de 1903, al Principal (empresari Sr. Walgraf); l'agost de 1903 i el juliol de 1904, al Teatre Cercle (empresari Sr. Nicolás); i el desembre de 1906, al Centre Instructiu (Sbert i Barceló, 2001).

5 Màrius Verdaguer (1885-1963) fou un escriptor, traductor i crític, i periodista menorquí; una figura cabdal de finals del s. XIX i el s. XX en la cultura i la societat balear.

6 Obra publicada per l'Editorial Moll l'any 1976 a Palma.

7 Josep Truyol (1868-1949) va ser un fotògraf, empresari i cineasta que l'any 1887 va establir el seu estudi de fotografia al núm. 28 del c/ del Conqueridor de Palma. Posteriorment, l'any 1903 va traslladar aquest mateix al c/ de la Marina i va obrir el local Cinematógrafo Truyol, on va projectar, a més de les seves pel·lícules, produccions estrangeres, i es convertí en el primer local amb sessions regulars a Palma.

8 La font procedeix de l'apartat de l'apèndix del *Quadre 1: Les primeres representacions de cinema i els primers cinemes (1896-1906)* del llibre *El cinema a les Balears des de 1896*, de Cristòfol-Miquel Sbert i Barceló. A través de les sigles, i comparant amb altres fonts, es creu que devia ser el local de l'associació Casino La Peña.

Així mateix, les primeres projeccions de pel·lícules (taula 1) es varen fer en el teatre de l'associació El Círculo⁹ en el c. 1903-1904¹⁰ (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000), a l'anomenat Saló Teatre del Círculo de Obreros Católicos, on es va instal·lar un cinematògraf¹¹ (Pieras Villalonga, 2006), i l'any 1907, un altre a la societat El Centro¹² (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). Aquests dos espais foren els pioners d'exhibició cinematogràfica a Inca en els inicis, a cavall durant l'època de *la febre del 1908* (1907-1913) del desenvolupament dels primers cinemes a la Part Forana (Sbert i Barceló, 2001). De la mateixa manera, amb l'augment del temps lliure, es varen originar nous interessos en el terreny de la cultura i l'oci per part dels residents, per la qual cosa es van esdevenir les primeres experiències i provatures del cinema.

LOCAL	DATA	EMPRESARI	TIPUS DE CINEMA
Societat Casino La Peña	Desembre 1897	x	x
Principal	Novembre 1899	x	x
Teatre Cercle Obrers Catòlics	Agost 1903	Sr. Nicolás	Ambulant
Principal	Agost 1903	Sr. Walgraf	Ambulant
Teatre Cercle Obrers Catòlics	Juliol 1904	Sr. Nicolás	Ambulant
Centre Instructiu	Desembre 1906	x	Ambulant
Centre Mercat	Gener 1907	x	x
Centre Instructiu	Juny 1908	x	Plaça Mercat (Bernat Oliver)
Cercle Obrers Catòlics	Març 1908	x	Fix (Bestard i González)
Cinema amb orgue	Desembre 1907	x	Ambulant
Cinema amb orgue	Juny 1908	x	Ambulant

Taula 1. Les primeres representacions de cinema i els primers cinemes (1896-1913). Font: (Sbert i Barceló, 2001).

Arran de la plena transformació de la ciutat, aquestes innovacions tecnològiques varen entrar pels ulls a causa de l'aspecte atractiu i nou, i calaren a poc a poc dins el conjunt de la societat. A causa d'això, es va crear el conegut Pavelló Nicolás, a la plaça de l'Església, on es va muntar un barracot de fusta a la cantonada amb el

9 L'associació El Círculo de Obreros Católicos.

10 Hi ha algunes incongruències i dispersions entre les diverses fonts consultades si va ser l'any 1903 o en el 1904 quan es varen fer les primeres projeccions de pel·lícules. En el setmanari *Ca Nostra: Setmanari d'Inca* (2/8/1903) es diu: "Fa vuit dies que funciona un cinematografo instalat a n'es Teatro des Circulo. Se veu molt concurrít pes publich que aplaudeix els diferents cuadros y vistas. Fan riure per ses butxaques es noms de Matograco, Astolgafo, etc. amb que califiquen alguns dit espectacle" (Sbert i Barceló, 2001).

11 En el capítol "Lectrificació i els seus efectes a la societat inquera" de Miquel Pieras Villalonga, del llibre monogràfic *Un segle de llum a Inca: 1905-2005* de Ferran Pujalte Vilanova (coord.), editat per Edicions Documenta Balear (2006), apareix una de les primeres referències d'aquestes experiències extreta de *La Bona Causa*. 10 de juliol de 1904, que diu així: "Tots els vespres es veu molt animat es cinematogràf instal·lat en el teatre de la societat *El círculo*".

12 L'associació El Centro Instructivo.

carrer d'en Palmer, i on es varen veure les primeres imatges en moviment¹³, que despertant l'atenció i l'admiració dels assistents. No obstant això, aquests esdeveniments no varen estar exempts de polèmiques i conflictes amb el rectorat, per mor que estaven tan a prop de l'església que de vegades interrompien els resos i les pregàries pels crits entusiasmats d'alguns espectadors (Gual Truyol, 2000).

D'altra banda, amb la inauguració del Teatre Principal d'Inca, el 14 de novembre de 1914, un espai emblemàtic i referent cultural, artístic, econòmic, patrimonial, social i símbol de la comunitat inquera (Castelo Horrach, 2022), es va estimular una oferta més constant i regular de pel·lícules (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). El mateix espai va comprar un projector de la marca Gaumont,¹⁴ el qual va projectar el 3 d'abril del 1915 la primera sessió i pel·lícula de la institució, *Cabiria*,¹⁵ de Giovanni Pastrone¹⁶ (Castelo Horrach, 2022).

Per altra part, el maig de 1923 es va fundar el cinema Modern i conegut també com el cinema Salón Moderno, i els empresaris de la plaça de toros varen començar a projectar pel·lícules a la fresca durant l'estiu de c. 1925 (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). A més a més, en el 1940 es va inaugurar el Cafè Mercantil Cinema i també conegut com a Mercantil Cinema, i a partir del c. 1944 es va projectar cinema a l'aire lliure en el camp esportiu es Cos o també conegut com les Delícies Camp es Cos. En la diada del Dijous Bo de 1944 es va inaugurar el cinema Gran Via (conegut anteriorment com a Saló San Francisco), i l'estiu del 1949 es va reinaugurar amb el nom Terrassa Novetats o popularment Novedades.

Així, a partir del 1948 Inca va disposar de cinc cinemes en funcionament: el Teatre Principal, el Mercantil Cinema, el Cine Moderno, el Cine es Cos i el Cine Gran Via, entre altres, amb més de 3.000 butaques per als espectadors (Pieras Villalonga & Pieras Salom, 2000). Per una banda, durant dècades la comunitat inquera va poder gaudir de diferents sales d'exhibició amb estrenes (taula 2), però amb el temps, i sobretot durant les darreres dècades del s. XX, quelcom va fer estar durant molt de temps a la comunitat inquera sense cap espai d'exhibició de cinema fins fa poc, a partir i gràcies a la reobertura el passat 14 de novembre del 2021 del Teatre Principal d'Inca, el qual disposa en l'actualitat d'una sala de projeccions cinematogràfiques.

13 En el capítol "L'electrificació i els seus efectes a la societat inquera" de Miquel Pieras Villalonga, del llibre monogràfic *Un segle de llum a Inca: 1905-2005* de Ferran Pujalte Vilanova (coord.), editat per Edicions Documenta Balear (2006), es parla de la instal·lació i de les primeres experiències a través de la font d'*El Heraldo de Inca*. 21 de desembre de 1907: "un kiosko para cinematógrafo en la plaza de la iglesia en el que se exhibirán todas las noches preciosas y variadas películas de larga duración".

14 *La Veu d'Inca*. Núm. 14, de dia 3 d'abril de 1915.

15 Una pel·lícula de producció italiana de l'any 1914, del gènere pèplum, el qual es basava en les històries d'aventures i esdeveniments històrics (mitològics, bíblics, d'època grecoromana, medieval, etc.).

16 Giovanni Pastrone (1883-1959) va ser un cineasta italià conegut també amb el pseudònim de *Piero Fosco*, director, guionista i productor que va desenvolupar la seva obra en l'època del cinema mut al seu país d'origen.

LOCAL	DATA	EMPRESARI	TIPUS DE CINEMA
Teatre Principal d'Inca	14 de novembre de 1914	Josep Vicens (1927)	Fix
Cine Modern	Maig de 1923 (clausurat aprox. 1946)	Cinema Balear S. A.	Fix
Plaça de toros	c. 1925	x	A l'aire lliure
Cafè Mercantil Cinema	1940 (clausurat aprox.1984)	Miquel Ramis	Fix
Delícies Camp es Cos i es Cos	1944 (clausurat el 1948 i el 1952)	x	A l'aire lliure
Gran Via	14 de novembre de 1944	Miquel Salom Sansó	Fix
Terrassa Novetats (reforma de Gran Via)	Estiu de 1949 (clausurat el desembre de 2003 i enderrocat l'abril de 2007)	Miquel Salom Sansó Rafel Salom Garí	Fix

Taula 2. Els cinemes d'Inca (1913-2000). Font: (Sbert i Barceló, 2001).

5. ELS CINEMES D'INCA

5. 1. El Teatre Principal d'Inca

És la institució (figures 1 i 2) cultural històricament més important del municipi, tant per la seva trajectòria cronològica (més de cent vuit anys d'existència, amb períodes de tancament) com per la seva labor en diferents etapes fins avui dia. Ubicat al carrer del Teatre, núm. 10, és una entitat de funció social, cultural, artística i patrimonial diversa i transversal des dels seus orígens, organitzant esdeveniments de teatre, de música, de dansa, de cinema fins a concerts d'òpera, conferències, tallers i altres activitats. La primera referència oficial que trobem és el 31 de desembre de 1912,¹⁷ seguidament tenim una altra data molt significativa, com és el gener de 1913,¹⁸ amb la formació i creació de la Junta del Teatro de Inca, que estava presidida per Gori Balaguer i agrupada per altres membres. A banda d'això, també en el 1913 un grup de ciutadans va comprar obligacions per poder finançar l'obra de l'espai cultural, una iniciativa de caràcter exclusivament privat, i en el febrer del mateix any varen contactar amb l'arquitecte provincial Guillem Reynés,¹⁹ el qual va presentar la proposta del projecte a través dels plànols de l'edifici, els quals estaven inspirats en el Teatro Lírico de Palma, tot seguit en poc temps es varen iniciar les obres constructives (Castelo Horrach, 2022).

¹⁷ *Ca Nostra*. Núm. 219, de 31 de desembre de 1912.

¹⁸ *Ca Nostra*. Núm. 220, de 4 de gener de 1913.

¹⁹ Guillem Reynés i Font (1877-1918) fou un arquitecte i activista cultural mallorquí, format a Barcelona i Madrid. A la seva primera etapa formativa, va participar en diferents espais de tertúlies intel·lectuals com les del Cercle Artístic de Sant Lluç, on va establir amistat amb Josep Carner i el col·lectiu dels Quatre Gats. La seva obra parteix de diferents estils, des de l'arquitectura modernista fins a la regionalista, corrents molt arrelats en aquell moment.

Figura 1. Façana exterior del Teatre Principal d'Inca en l'actualitat. Font: vegeu a referències.

Figura 2. Sala annexa del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

La inauguració del local va ser el 14 de novembre de 1914, amb un espectacle d'opereta titulat *La princesa del dòlar*,²⁰ interpretada per Anita Patrizzi i Amadeo Granieri. Per això, el Teatre Principal d'Inca va esdevenir en un referent cultural i un símbol de la burgesia local. A l'acte de presentació varen acudir diferents representants de les altes esferes i de les institucions, com el president de l'Audiència, el capità general de les Balears i el president de la Diputació, acompanyats d'altres autoritats locals. Pel que fa a l'àmbit cinematogràfic, des dels seus orígens s'hi

Figura 3. Cartell i escena de la pel·lícula *Cabiria* (Giovanni Pastrone, 1914). Font: vegeu a referències.

varen fer projeccions cinematogràfiques perquè, tal com s'ha esmentat anteriorment, es va comprar un projector de la marca Gaumont²¹ i la primera pel·lícula que s'hi va projectar va ser el pèplum de Giovanni Pastrone *Cabiria* (figura 3), amb una primera sessió el 3 d'abril del 1915.

A mesura que anaren passant els anys, l'espai va seguir apostant per la projecció de pel·lícules. Malgrat que la institució va patir diferents etapes de reformes per deteriorament i abandó, així com tancaments parcials o de llarga durada durant dècades, s'hi varen projectar diferents pel·lícules, des de les primeres obres del cinema mut fins a l'arribada del sonor a Mallorca, tot invertint a millorar les condicions dels locals en aspectes relatius a la sonoritat i la imatge. Segons la premsa de l'època, el Teatre d'Inca va fer gestions amb una empresa de Barcelona per projectar pel·lícules sonores per banda, o sense disc, unes mi-

20 *Ca Nostra*. Núm. 336, de 7 de novembre de 1914. *Ca Nostra*. Núm. 337, de 14 de novembre de 1914. Una opereta escrita pel compositor i director d'orquestra txecaustriac d'ascendència jueva Leopoldo Leo Fall.

21 *La Veu d'Inca*. Núm. 14, de dia 3 d'abril de 1915.

Figura 4. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

Figura 5. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

llores que varen afavorir la qualitat de l'experiència i del local equiparant-lo als millors de l'illa (Sbert i Barceló, 1998).

A partir de les fonts dels programes (figures 4, 5, 6, 7) de pel·lícules es pot observar la gran quantitat d'estrenes d'obres mestres del cinema i clàssics, des de *Monsieur Verdoux* (Charles Chaplin, 1947), *Fort Apache* (John Ford, 1948), *Psicosis* (Alfred Hitchcock, 1960), *La muerte tenía un precio* (Sergio Leone, 1965) fins a l'actualitat amb estrenes i reestrenes de cinema d'autor o grans produccions com *Drive My Car* (Ryusuke Hamaguchi, 2021) o *Licorice Pizza* (Paul Thomas Anderson, 2021).

Altrament, una de les grans demandes del conjunt de la ciutadania inquera i de la comarca era recuperar un espai d'exhibició i projecció de pel·lícules que apostés per les darreres estrenes i novetats de la cartellera, així com per cicles temàtics i programacions de clàssics; una iniciativa que ha tingut la seva recompensa gràcies a la reobertura del Teatre Principal d'Inca i una aposta per la programació cinematogràfica, ja que durant molt de temps moltes generacions inqueres no varen poder gaudir d'un espai per veure pel·lícules, i havien d'acudir a altres municipis (Castelo Horrach, 2022).

Figura 6. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

Figura 7. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: vegeu a referències.

5.2. Cine Modern o Cinema Salón Moderno

El Cinema Salón Moderno es trobava ubicat en el carrer de Sant Domingo, el qual avui dia malauradament és un edifici desaparegut. Per una banda, les fonts bibliogràfiques i referències del Cine Modern d'Inca (figura 8) són escasses, molt disperses i sense gran fiabilitat. Per això, aquesta recerca vol obrir noves línies d'investigació i espais per reivindicar la memòria d'un dels cinemes d'Inca més oblidats en l'actualitat, amb l'objectiu de continuar en aquesta línia per a futures investigacions.

D'una banda, en primer lloc, s'ha de tenir en compte que el naixement fundacional del Cine Modern, el maig de 1923, es va esdevenir en un context de finals de la postguerra (1919-1923), un període de crisi persistent en el qual hi havia manca d'abastiments d'aliments, on una part significativa de la ciutadania vivia en unes condicions d'extrema pobresa, famèlics i desproveïts dels recursos

essencials per desenvolupar una vida digna i plena. A part d'això, les taxes d'analfabetisme eren molt altes, el caciquisme imperava en els pobles i en els mercats mancaven els queviures pel bloqueig de les importacions (farina, carbó, etc.), i per altra part, el deteriorament de les condicions laborals a conseqüència de la relació entre patrons i obrers

va ocasionar contínues convocatòries de vagues de diferents sectors ocupacionals durant mesos i, com a cim final, la implantació de la dictadura de Primo de Rivera el setembre de 1923, el qual va impulsar una política de neteja de la corrupció política, però que en el cas de les Balears no va arribar de manera tan directa (Sbert i Barceló, 2001).

Per això, a causa d'aquest clima de tensió i conflictes socials, econòmics i polítics, la ciutadania volia evadir-se i oblidar-se'n, i el cinema va adquirir un estatus rellevant d'oci del temps lliure. La proliferació de sales i projeccions va afavorir un context de creixement per l'afany de divertir-se i la seva barator, així com perquè dins l'oferta cultural hi havia poques alternatives d'entreteniment popular més accessible que el cinema. Va aparèixer, doncs, la primera societat d'una cadena de cinemes, la Cinematografia Balear del Senyor Marquès, la qual estava domiciliada a Sóller, però que va desplegar i aglutinar una xarxa de cinemes des d'Andratx, Campanet, Valldemossa, els Victòria de Bunyola, la Defensora de Sóller, l'Assistència Palmesana fins al Modern

de Marratxí i d'Inca. Segons la premsa²² d'aquell moment, el maig de 1923 es va inaugurar el Cinema Modern d'Inca, i la seva distribució s'organitzava per una planta baixa amb una entrada general i una galeria amb butaques fixes de fusta sobre un entarimat escalonat (Sbert i Barceló, 2001). Conegut també com a Cinema Salón Moderno (figura 8), va ser el primer projecte racionalista de Josep Oleza i Frates²³ a Inca, que va realitzar l'any 1932 amb una façana de línies molt simples, de tres plantes i una gran finestra apaïxada a la segona planta; era un edifici molt funcional (Rayó Bennàssar, 1994). Malgrat la seva trajectòria cronològica i historiogràfica, aproximadament de vint-i-tres anys d'existència, segons les fonts consultades va ser clausurat l'any 1946.

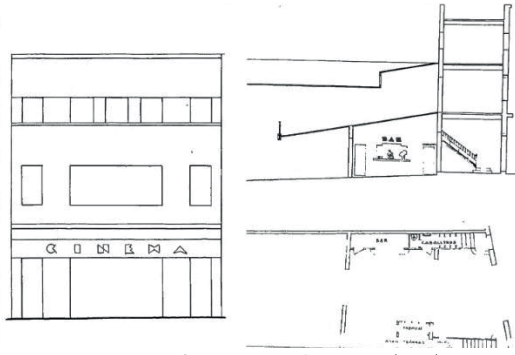

Figura 8. Projecte de la façana, la secció i la planta (1932) del Cinema Salón Moderno, obra de Josep d'Oleza i Frates. Font: (Rayó Bennàssar, 1994).

²² La Almudaina. 5 de maig de 1923.

²³ Josep d'Oleza i Frates (1896-1971) fou un arquitecte mallorquí, el qual va fer projectes i obres d'estil noucentista i racionalista. Es va titular a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona.

5.3. Cafè Cinema Mercantil

L'edifici del Cafè Cinema Mercantil (figura 9) és una de les obres més emblemàtiques de l'arquitectura inquera. L'autoria de l'espai és obra de Francesc d'Assís Casas i Llompart²⁴ (arquitecte) i Francesc Serra de Can Pelat (mestre d'obres), d'estil racionalista (influint per les idees de Le Corbusier) i modernista a l'interior. S'ubica a la plaça d'Espanya en un solar on antigament hi havia un celler, el cafè Can Martínez i la Sociedad de Socorros Mutuos La Constància. Té una superfície de 375 m² i amb diferents zones destinades a cafeteria, sala de festes i cinema. Francesc Casas i Llompart va reformar l'interior de la planta baixa, la qual era destinada a la cafeteria, adequant l'espai que abans es dedicava a fonda i celler per a un nou espai de sala de festes. Al mateix temps, va dissenyar la nova façana seguint els esquemes racionalistes i a l'interior va aplicar el disseny del mobiliari amb alguns detalls modernistes d'*art nouveau*. En la dècada dels anys noranta s'hi

Figura 9. Fotografies de l'exterior del Cafè Cinema Mercantil. Font: Catàleg de patrimoni d'Inca.

varen realitzar una sèrie de reformes que varen rompre les línies arquitectòniques del conjunt, amb el canvi del trespol i la il·luminació, ampliant les finestres i el portal del carrer del Peix; a la vegada es va fer la separació del cafè de la sala de ball obrint una nova porta al carrer de Miquel Duran.

L'estructura s'organitza a partir d'un edifici entre mitgeres, de buc en forma d'L amb una planta baixa i tres pisos. Aquesta es presenta amb la façana principal, que segueix els models de les línies racionalistes, a la plaça d'Espanya i una de posterior al carrer del Peix, a més d'un portal al carrer de Miquel Duran. Així mateix, la façana principal és estreta i de línies simples. A la planta baixa té un portal de comerç que ocupa gran part de tota l'amplada de la façana. A la dreta hi ha l'escala d'accés a l'antiga sala de cinema, que se situava en els pisos superiors. En el primer pis hi ha un balcó recobert amb planxa metàl·lica i una barana de tubs metàl·lics, i a les dues plantes superiors es pot veure una obertura de grans dimensions de forma apaïsada.

²⁴ Francesc d'Assís Casas i Llompart (1905-1977) fou un arquitecte i urbanista mallorquí, el qual va desenvolupar la seva primera etapa formativa a Madrid i l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, on es va titular l'any 1929. Durant la seva estada a Catalunya va coincidir amb la gestació del moviment GATEPAC, i va relacionar-se amb alguns dels seus membres més destacats com Josep Torres i Clavé i Josep Lluís Sert

A l'interior (figura 10), la planta baixa està ocupada per la zona del cafè i de sala de ball, a la dreta hi ha la barra del bar i, a prop, una escala corba, molt característica de les obres de Casas i Llorpart, la qual dona accés als pisos superiors i als serveis. Hi destaquen els pilars de vidre i fusta, i la part superior del portal i la finestra del carrer del Peix fetes amb peces de vidre de diferents colors, les vidrieres fetes a Can Guardiola, vitralls característics de l'Escola Alemanya, que estan unides mitjançant plom i que deixen lliure l'accés a la llum exterior. El mobiliari fou adquirit a Muebles Llabrés i Muebles Vda. d'Oliver.

Figura 10. Fotografies de l'interior i de la planta del Cafè Cinema Mercantil. Font: Catàleg de patrimoni d'Inca.

Figura 11. Programes de cine del Cafè Cinema Mercantil. Font: vegeu a referències.

Pel que fa a l'espai d'exhibició de pel·lícules, l'aparellador municipal Jaume Roig va aprovar la construcció del cinema en el primer pis de la finca, a través d'una instància presentada a l'Ajuntament d'Inca el 31 de maig de 1935. Aquest s'ubicava a la part superior del bar amb una estructura sense pilars amb materials de bona qualitat (ferro, pòrtland, ciment), no sense dificultats per obtenir-los. El Cafè Mercantil (figura 12) va ser inaugurat i va obrir les portes al públic el 8 de febrer de 1936, però no fou fins a l'any 1940 quan es varen començar a projectar les primeres pel·lícules (figura 11) al local, cosa que durà fins aproximadament l'any 1984, quan deixà de projectar pel·lícules i abandonà la seva funció cinematogràfica. No obstant això, però, el local va continuar obert com a cafeteria fins a l'any 2014, quan va tancar definitivament les portes com a comerç al públic. L'empresari turístic i polític inquer Miquel Ramis va decidir no renovar el contracte al darrer explotador, Pedro Mas, i va posar l'establiment

Figura 12. Fotografies antigues del Cafè Cinema Mercantil. Font: vegeu a referències.

ment en venda. Amb una trajectòria aproximadament de setanta-nou anys, en l'actualitat el local roman tancat en un estat de deteriorament i segueix en venda; a pesar dels rumors des de fa anys de l'interès de l'Ajuntament d'Inca per la seva adquisició, l'espai viu immers en la incertesa d'una proposta per la seva reobertura i reforma, aix  com la seva funció social.

5.4. Saló San Francisco, el Gran Via o Cine Novedades

El Novedades va sorgir després de la Guerra Civil (1936-1939) durant la post-guerra (1936-1952), en un context de grans dificultats per als empresaris de la indústria cinematogràfica i cultural per obrir i mantenir els locals operatius en un temps de crisi social, política i econ mica. Malgrat això, alguns cinemes de les Balears varen romandre oberts i altres varen n ixer en un període molt complex.  s el cas del Cine Novedades, el qual inicialment era conegut com el Saló San Francisco i Gran Via per la seva ubicació prop de l'església parroquial de Sant Francesc, entre la Gran Via de Colom i el carrer de Fra Jun per Serra.

El cinema Gran Via (figura 13) va ser inaugurat l'any 1944 durant la diada del Dijous Bo, una reforma promoguda per l'orde franciscà i obra de l'arquitecte Josep d'Oleza i Frates. Segons la premsa²⁵ d'aquella època, el local disposava de calefacció i doble maquinària de projecció, per la qual cosa aquest fet possibilitava la projecció de pel l cules de manera ininterrompuda. Inicialment, es va planificar inaugurar-lo per la festivitat del Caudillo, però no va acabar d'estar a punt. El pare provincial dels franciscans a Mallorca Ginard Amer va oferir un discurs de presentació durant la inauguració, en el qual va dir que la funció del cinema era fer apostolat i que l'objectiu era tenir un cinema a cada parròquia per assolir-ho (Sbert i Barceló, 2001).

La primera sessió i pel l cula (figura 15) de presentació va ser *El signo del Zorro* (Rouben Mamoulian, 1940), protagonitzada per Tyrone Power i Linda Darnell,

²⁵ *Baleares*. 16 de novembre de 1944.

l'estrena fou acompanyada per una festa amb ball de bot de Vilafranca. El primer empresari propietari va ser el frare Miquel Salom, però aquell mateix ja hi era present el seu nebot, un jove Rafel Salom Garí (figura 14), el qual dotze anys més tard se'n faria càrrec com a propietari després d'exercir de programador de pel·lícules i que va ser una figura rellevant del municipi d'Inca i la comarca. Fou una sala de cinema que va tenir molt d'èxit amb la projecció de pel·lícules com *El derecho de nacer* (Zacarías Gómez Urquiza, 1952), *El último cuplé* (Juan de Orduña, 1957), *La violeta* (Luis César Amadori, 1958), *Esplendor en la hierba* (Elia Kazan, 1961) o *Los cañones de Navarone* (J. Lee Thompson, 1961), entre altres (Martí, 1995).

Figura 13. Visió panoràmica del pati del Col·legi Beat Ramon Llull, on s'observen els horts actualment ocupats per la Gran Via de Colom i on s'ubicà el cinema Novedades. Font: Pieras Villalonga, 1990. La imatge de la dreta mostra el dia de l'enderrocament del cinema Novedades, iniciat el 17 d'abril de 2007. Font: Arxiu UH.

Figura 14. Rafel Salom Garí, propietari del Novedades. Font: vegeu a referències.

A partir de la darrera reforma l'any 1949, es conegué amb el nom de Novedades o Terrassa Novetats, i durant més de cinquanta anys es va anar adaptant als avanços tecnològics. A tall d'exemple, quan la Fox va crear el sistema de cinemascop inaugurat amb la pel·lícula *Lanza rota* (Edward Dmytryk, 1954), la revolució d'imatge i so a través dels 70 mm, la instal·lació d'una llanterna amb llums de xenó van fer que s'erigís en un dels cinemes pioners a la Part Forana. Totes aquestes novetats i innovacions varen implicar altes despeses i inversions que varen provocar l'augment del preu de les entrades, i encara més amb l'arribada del sistema de reproducció digital i amb so Dolby Stereo (Martí, 1995). Per contra, malgrat tot això, la crisi de la indústria cinematogràfica i de les sales de cinema iniciada a partir de la decadència de la dècada dels vuitanta, amb l'arribada dels videoclubs i la baixada d'espectadors,

Figura 15. Programes de cine del Gran Vía o Novedades. Font: vegeu a referències.

va fer que tanqués el desembre del 2003, i deixà orfe el municipi d'Inca de sales de cinema durant molt temps, i el 17 d'abril de 2007 es va enderrocar l'edifici (figura 13).

5.5. Cinemes a la fresca

En aquest apartat s'ha volgut fer també una especial menció a la rellevància que varen tenir els cinemes a l'aire lliure o cinema a la fresca en el municipi d'Inca, i que encara avui en dia es mantenen. Al contrari que les sales de cinema, aquestes iniciatives no disposen de publicacions ni investigacions especialitzades en la matèria, només se n'han pogut trobar algunes referències bibliogràfiques o documentació per desenvolupar la trajectòria històrica. Se sap per algunes fonts que els empresaris de la plaça de toros varen iniciar aproximadament a l'estiu de 1925 la projecció de pel·lícules a l'aire lliure i que en l'actualitat aquestes propostes s'han recuperat per iniciativa de l'Ajuntament d'Inca per a la ciutadania inquera.

D'altra banda, es varen desenvolupar sessions i projeccions de pel·lícules a l'aire lliure a partir de 1944 en el camp de futbol des Cos, conegut inicialment com les Delícies Camp es Cos (actualment conegut com el Camp Nou d'Inca o Nou Camp d'Inca des del 1986, on juga el Club Esportiu Constància, amb una capacitat de 10.000 espectadors) i que va deixar de fer-ho, en primer lloc, l'any 1948 i posteriorment després de recuperar-se l'any 1952. Per sort, tal com

Figura 16. Programes de cinema a la fresca a la plaça de toros (2021). Font: vegeu a referències.

s'ha esmentat a l'anterior paràgraf aquestes accions institucionals i ciutadanes s'han recuperat (figura 16) des de fa anys a la plaça de toros, amb una gran assistència d'espectadors de totes les edats.

5.6. Cineclub Amics del Cinema d'Inca

Els cineclubs varen sorgir com a iniciatives de ciutadans que procedien de diferents àmbits de l'esfera social i la societat, des d'alumnes i professors d'instituts fins a joves universitaris i els més veterans amants del setè art motivats per cercar noves formes de visionar i compartir l'experiència de les pel·lícules. A través de l'organització de sessions, cicles temàtics, geogràfics, gèneres, d'autors i cronologies, els cinefòrums o cineclubs es preparaven presentacions amb especialistes i amants del cinema, i posteriorment al visionament s'iniciaven debats i col·loquis per compartir les inquietuds i emocions que havien suggerit les pel·lícules vistes. Aquest fenomen col·lectiu cultural es va desenvolupar amb molt d'interès a les Balears en els diferents municipis, i forma part del teixit comunitari i associatiu de cadascun.

Pel que fa en el cas d'Inca, aquest va nàixer amb el nom d'Amics del Cinema d'Inca i Comarca (ACIC), el qual es va crear el novembre de 1974. No obstant això, cal fer especial referència que aquest projecte va sorgir d'unes motivacions i experiències anteriors en forma d'arrels primogènites: a partir del entusiasme del professor Luis Sanmartín, aleshores docent de l'Institut Berenguer d'Anoia, el qual organitzava amb certa periodicitat sessions de cineclub per als seus alumnes al centre, però on també hi havia assistència ocasionalment de residents d'Inca i de la comarca que no formaven part de la comunitat educativa (Gelabert, 1980).

Arran d'això, es varen organitzar unes reunions entre aficionats del cinema d'Inca i es va decidir crear l'Associació amb la formació d'una Junta Directiva. La primera sessió va ser en el Cafè Cinema Mercantil (un fet excepcional, ja que totes les altres sessions es varen celebrar en el Cine Novedades), amb la projecció de la pel·lícula *El viaje* (Vittorio De Sica, 1974). Al llarg de mitjan dècada dels setanta i els primers anys dels vuitanta el col·lectiu va organitzar diferents projeccions de pel·lícules segons diferents temàtiques, gèneres, autors i interessos dels membres; des de pel·lícules de Luis García Berlanga, Luchino Visconti, Carl Theodor Dreyer fins a Ingmar Bergman, entre altres (Gelabert, 1980) (figures 17, 18 i 19).

6. CONCLUSIONS

En el transcurs de la recerca i el desenvolupament de la comunicació s'han pogut extreure una sèrie de resultats de coneixement i conclusions en relació amb la rellevància de les sales de cinema d'Inca, entitats amb una trajectòria de més de cent anys de programació, difusió, projecció, divulgació i organització d'esdeveniments vinculats a l'àmbit cinematogràfic, la cultural i l'art de la ciutat d'Inca, la comarca de Raiguer i les Illes Balears.

MEMORIA DEL CINE CLUB A. C. I. C. D'INCA

Dià 12 de Maig de 1980 el Cine-Club A.C.I.C. (Amics del Cinèma d'Inca i Comarca) va cloure el curs 1.979-1980 amb la projecció de la pel·lícula: "La Tierra de la GRan Promesa" del director polac Andrzej Wajda. Com cada any la Junta Directiva (la darrera: Rafael Salom President; Pere Gelabert, Secretari; Joan Carau, Tresorer; Biel Amer, Manel Arranz, Joana Coll, Pau Ramis, Llocia Reus i Lina Salas, Vocals) va posar els seus càrrecs a disposició de la Junta General de socis a fi de que aqueixa nomeni una nova Junta Directiva que organitzari les activitats del Cine-Club per a la pròxima temporada.

Em sembla oportú, doncs, fer una memòria del que ha estat el Cine-Club A.C.I.C. des de la seva creació fins ara, i de les esperances i il·lusions que té per al futur.

Per als qui no ho recordin direm que la creació del Cine-Club va ésser possible gràcies a l'entusiasme del senyor Luis Sanmartín, aleshores professor de Filosofia de

d'En Ingmar Bergman.
 - Gener 75: "La noche" d'En Michelangelo Antonioni.
 - Febrer 75: "La quimera del oro" d'En Charles Chaplin.
 - Febrer 75: "Hermano sol, Hermana luna" d'En Franco Zeffirelli.
 - Març 75: "Gertrud" d'En Carl T. Dreyer.
 - Abril 75: "Hombres de Arán" d'En Robert J. Flaherty.
 - Maig 75: "Un corto verano" d'En Danning Jensen.
 - Juny 75: "El globo rojo".

 El curs 1.975-1976, les següents:
 - Octubre, Novembre i Desembre 75: No hem trobat el registre.

- Gener 76: "El verdugo" d'En Luis G. Berlanga.
 - Febrer 76: "El despota" d'En David Lean.
 - Març 76: "El hombre del carrito" d'En Hiroshi Inagaki.
 - Abril 76: "Muerte en Venecia"

El curs 1.977-1978 també va ésser conflictiu perquè es varen rompre les relacions amb l'Institut. Les projeccions foren:
 - Octubre 77: "Cuerno de cabra" d'En Methodi Andonov.
 - Novembre 77: "El reportero" d'En Michelangelo Antonioni.
 - Desembre 77: "Porcile" d'En Pier-Paolo Pasolini.
 - Gener 78: "La Raulito" d'En Lautaro Murua.
 - Febrer 78: "Luna de papel" d'En Peter Bogdanovich.
 - Març 78: "Cara a cara" d'En Ingmar Bergman.

- Abril 78: "Annie Hall" d'En Woody Allen.
 - Maig 78: "Murio después de la guerra" d'En Nagisa Oshima.
 - Juny 78: "Roma" d'En Federico Fellini.

Els dies 14, 15 i 16 de novembre del 1.977, amb motiu de les festes del "Dijous Bo," també es va celebrar amb patrocini de l'Excel·lentíssim Ajuntament d'Inca, i, en el col·legi LA SALLE d'Inca, la "Mostra de Cinema Mallorquí," organitzat pel

- Octubre 79: "La guerre est finie" d'En Alain Resnais.
 - Novembre 79: "La batalla de Argel" d'En Gillo Pontecorvo.
 - Desembre 79: "Los ojos vendados" d'En Carlos Saura. (Patrocinada per l'Excel·lentíssim Ajuntament d'Inca).
 - Desembre 79: "Estado de sitio" d'En Constantin Costa-Gravas.
 - Gener 80: "La Marquesa de O" d'En Eric Rohmer.
 - Febrer 80: "India Son g" de Na Marguerite Duras.
 - Febrer 80: "El maquinista de la General" d'En Buster Keaton.
 - Març 80: "El proceso" d'En Orson Welles.
 - Març 80: "La piel dura" d'En François Truffaut.
 - Abril 80: "El huevo de la serpiente" d'En Ingmar Bergman.
 - Abril 80: "Orfeo" d'En Jean Cocteau.
 - Maig 80: "La tierra de la gran promesa" d'En Andrzej Wajda.

Figura 17. Article sobre la memòria i història del Cineclub ACIC (Gelabert, 1980). Font: setmanari *Dijous*, núm. 309 (21 d'agost de 1980).

El Cine-Club A.C.I.I. reprèn les activitats

Des del darrer dilluns de març, s'ha rescatat una activitat que fou gairebé tradicional a Inca a la segona meitat del segle dels anys 70 i primers anys 80: el Cine-Club ACIC. D'un temps ençà, alguns dels membres de la darrera junta del Cine-Club, es varen demanar si pagava la pena de tornar fer cinema d'aquest tipus a Inca. Pensaren que sí i perquè aquesta vegada també ho pensen a l'ajuntament, ja que des de l'àrea de cultura que presideix en Bernat Munar s'ha donat tot tipus de facilitats i suport, fins i tot econòmic, per tirar endavant amb aquesta activitat.

De moment estan finalitzant la mini-temporada que acaba aquest mes de juny amb la projecció al cine *Novedades* de MI PUE IZQUIERDO de Jim Sheridan i ja han projectat:

- Eduardo Manostijeras d'En Tim Burton
- The Commitments de n'Alan Parker
- Despertadero de Jordi Amorós
- El Prado d'En Jim Sheridan
- Monsieur Hire de Patrice Leconte

Les quotes són mínimes i cal esperar per a la propera temporada que es pugui visionar films de bona qualitat malès de veure a les sales comercials.

Les esplotadures cíviques, estudiades en càncer de pulmó, de la provocativa cantant Lola-Lola a punt d'embarlar el professor Rath (Emit Jennings). Una jove Marlene Dietrich, morta el passat mes de maig, dirigida per Josef von Sternberg a *Der blaue Engel*, 1930.

Figura 18. Article sobre el Cineclub ACIC. Font: (Amer et al., 1992) *Inca Revista*, núm. 29 (juny del 1992).

CINE-CLUB INFORMA

El próximo lunes, día 10 de Noviembre, a las 9'30 de la noche en el cine *Novedades*, se proyectará la película de Rainer Werner Fassbinder *VIAJE A LA FELICIDAD DE MAMA KUSTER*. Se trata de un film alemán, en color, con un fondo sociológico-político, cuyos principales intérpretes son Brigitte Mira y también Ingrid Gaven. La duración del film es de 91 minutos.

Esta sesión de cine-forum está organizada por el cine-Club ACIC y patrocinada por nuestro Magnífico Ayuntamiento, con motivo de los actos organizados en la semana del *Dijous Bo* de este año.

Y para el lunes siguiente, 17 de Noviembre, nueva sesión para los asociados al cine-club con la proyección de *LOS CUENTOS DE CANTERBURY* de Pier Paolo Pasolini.

Sin lugar a dudas, será una semana muy interesante para todos los auténticos cineastas.

CINE-CLUB ACIC.

Figura 19. Anunci sobre el Cineclub ACIC. Font: setmanari *Dijous*, núm. 320 (6 de novembre de 1980).

D'una banda, es fa palès, en primer lloc, que és molt important un coneixement del context historiogràfic, social, cultural, artístic, patrimonial, econòmic i comunitari on es varen desenvolupar com a institucions i espais d'exhibició de pel·lícules i altres esdeveniments. Per altra part, és fonamental conèixer els diferents contextos i etapes per interpretar i valorar la labor que varen desenvolupar cadascuna de les sales de cinema des d'una visió transversal, i al mateix temps, singular de cadascuna. Això ens permet abastar un gran marc cronològic des de diferents metodologies i perspectives d'estudi, per analitzar la seva riquesa i la diversitat de propostes, així com l'afany cultural, artístic, patrimonial i social dels cinemes d'Inca. A banda d'això, el panorama històric ens permet aprofundir en les dinàmiques i els models de gestió d'uns espais d'oci que simbolitzaren conquestes culturals, socials, econòmiques i de progrés en la comunitat des de diferents vessants

fomentats per diferents agents socials, des dels professionals i experts de la matèria fins a les diferents institucions privades i públiques implicades.

D'altra banda, en segon lloc, s'ha volgut valorar el grau d'originalitat i singularitat de cadascuna de les sales de cinema que varen formar part de la ciutat. Les seves trajectòries vitals ens permeten elogiar i reconèixer les seves diferents funcions socials, culturals, artístiques i patrimonials que varen desenvolupar. Endemés, es vol reivindicar la rellevància i la significació de les sales de cinema, les quals ens permeten conèixer millor la història de la ciutat des de diferents àmbits i perspectives d'anàlisi, perquè aquestes varen erigir-se en símbols ciutadans i institucionals, i també altaveus dels gustos i interessos dels inquers compartint experiències i emocions col·lectives durant el visionament dels films en espais comunitaris.

Altrament, en tercer lloc, s'ha volgut desenvolupar una recerca a manera d'exercici de memòria històrica, perquè conèixer millor el nostre passat fomenta el pensament crític i el debat de quin model de societat i ciutat volem per a nosaltres i les pròximes generacions. Tal empresa és una iniciativa per encetar una crítica constructiva per defensar la necessitat de recuperar i reobrir nous espais cinematogràfics d'accés a la ciutadania, perquè durant molt de temps no s'ha disposat d'ells. A causa d'això, avui dia Inca no disposa de cap sala de cinema, excepte d'una sala annexa del Teatre Principal d'Inca on es fan projeccions de pel·lícules de reestrena.

D'igual forma, s'ha volgut recordar i reivindicar la memòria, la labor cultural, social i comunitària exercida pel cineclub Amics del Cinema d'Inca i Comarca com una iniciativa associativa essencial en el desenvolupament i coneixement del cinema, i les seves sales a la ciutat i també a la comarca. Al mateix temps, es vol plantejar el debat sobre l'absència d'una filmoteca a les Balears, la qual cosa genera una necessitat de donar suport per part de les institucions públiques i privades a organitzacions i accions com aquestes.

Finalment, amb aquesta documentació es vol obrir nous espais de reflexió a favor d'aprofundir més en l'estudi de la matèria que ens ocupa, per motivar futures recerques i investigacions de les sales de cinema d'Inca, ja que encara avui dia no es disposen de publicacions ni estudis monogràfics centrats en l'objecte d'estudi que ens concerneix, amb l'objectiu de valorar noves expectatives de present i futur en defensa dels cinemes com a salvaguardes de la cultura davant els reptes i les crisis futures en el sector.

REFERÈNCIES

- Aguiló Ribas, C. 1987. *Josep Truyol, fotògraf i cineasta 1868-1949*. Miquel Font editor: Palma.
- Aguiló Ribas, C. 1997. "Els enigmes dels primers locals." *Temps Moderns*, núm. 37, novembre. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Aguiló Ribas, C. 1998. "Com eren els primers cinemes." *Temps Moderns*, núm. 39, gener. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Aguiló Ribas, C. 1999. "Qui va dir cinema mut?" *Temps Moderns*, núm. 58, desembre. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Campillo Illan, M. i Santana Morro, M. 1995. "L'associacionisme catòlic a Inca (1923-1929)." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Castelo Horrach, D. 2022. "La reobertura del Teatre Principal d'Inca: 365 dies de 108 anys d'història." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Colom Arenas, C. 2010. *Inca recull gràfic 1870-1975*, Editorial Efadós, Inca.
- Cubillas Cañellas, M. V. i Mateu Morro, B. J. 2019. "Una imatge d'Inca a través del cinema. El cas d'*Un Trono para Cristy*." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Crespí Bestard, N. 2007. *Inca viva*, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Díez Puertas, E. 2003. *Historia social del cine en España*, Editorial Fundamentos: Madrid.
- D. A.: *Al principi era la fosca. El fons Matas, una forma de publicitat cinematogràfica (1924-1978)*, Sa Nostra, Obra Social i Cultural, 2008.
- D. A.: *Diccionari del teatre a les Illes Balears. Volum I. A-O*, Lleonard Muntaner (Palma) i Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Barcelona), 2003.
- D. A.: *Diccionari del teatre a les Illes Balears II. Volum II. P-Z*, Lleonard Muntaner (Palma) i Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Barcelona), 2006.
- D. A.: *Cent anys de cinema a les Illes Balears*. Sa Nostra, Obra Social i Cultural, Palma, 1995.
- D. A.: *Els programes de mà cinematogràfics del fons de l'arxiu del so i de la imatge. La dècada dels anys 30*, Consell de Mallorca, Departament de Cultura, 2004.
- D. A.: *Gran enciclopèdia de Mallorca*, Promomallorca Edicions, Palma, 1991.
- D. A.: *Inca: un segle de ciutat: 1900-200*. Ajuntament d'Inca, Inca, 200.
- Domènech, J. M. 1978. "Inauguración del Teatro Lírico", dins D. A.: *Historia de Mallorca*, Volum IV, pàg. 304-305, Mascaró Pasarius, J. (coord.), Vicente Colom Roselló Editor, Palma.
- Domènech, J. M. 1978. "El Teatro Balear", dins D. A.: *Historia de Mallorca*. Volum IV, pàg. 304-305, Mascaró Pasarius, J. (coord.), Vicente Colom Roselló Editor, Palma.
- Escanelles Bonafé, M. 1991. "Arquitectura religiosa a Inca i als seus voltants." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Fiol Obrador, V. i Fiol Obrador, T. 2015. *Els cinemes de Palma*. Òrbita Editorial. Palma.
- Fullana Puigserver, P. 1994. "El cercle d'obrers catòlics d'Inca (1900-1910)." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Gelabart, P. (21 d'agost de 1980). Memoria del cine club A. C. I. C. d'Inca. *Dijous. Semanario información local y comarcal*.

Llabrés Martorell, P. J. 2000. "Inca en les grans transformacions del segle XX." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Lladó Rotger, F. 2013. "La primera etapa de *Ca Nostra*, publicació inquera en català (1907-1914)." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Madrid Álvarez, J. C. (coord.). 1997. Primeros tiempos del Cinematógrafo en España. Ediciones Trea S. L., Gijón.

Marquès Sintès, M. A. i Pieras Villalonga, M. 1994. Temps lliure i oci a Inca i Alaior. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Martí, A. 1995. "100 anys de cinema. 50 anys del 'Novedades'." *Temps Moderns*, núm.12, abril. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.

Martínez Oliver, B. 2000. "L'obra arquitectònica de Francesc Casas Llompart (1905-1977) a Inca." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. 2018. "Arquitectura industrial d'Inca, una aproximació al patrimoni conservat i desaparegut." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. 2022. "El Teatre Principal d'Inca, un estat de la qüestió." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. i Munar Català, I. 2014a. El Teatre Principal d'Inca, una institució centenària 1914-2014. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. i Munar Català, I. 2014b. Al cor d'Inca. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Mateu Morro, B. J. i Munar Català, I. 2014c. L'obra arquitectònica de Guillem Reynés Font a Inca. JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Ordinas Marcé, G. 2007. Guia patrimonial del Raiguer. Mancomunitat del Raiguer, Binissalem.

Payeras Capellà, LL. i Llobera Torrens, A. 2010. "El servei d'extensió agrària a Inca 1972-1984." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 1986. Breu història d'Inca. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 1990. Primera rotulació dels carrers d'Inca: apunts històrics. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 2001. *Inca fotogràfica*. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 2005. Crònica de l'orfeó l'Harpa d'Inca 1995-2005. Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. 2013. "Documents per al coneixement dels inicis del 'Teatro de Inca' (1913-1916)." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Salom, G. i Pieras Villalonga, M. 2000. Cultura, oci i societat. Inca: un segle de ciutat: 1900-2000. Ajuntament d'Inca, Inca. 159-185.

Pieras Villalonga, M. 2019. Societat, cultura i mecanització del sector del calçat a Inca (1890-1994). JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.

Pieras Villalonga, M. 2020. "Espais de teatre, recorregut històric" a Descobreix Inca: visites guiades al patrimoni d'Inca. Ajuntament d'Inca, Inca.

- Pujalte Vilanova, F. (coord.). 2006. *Un segle de llum a Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca.
- Pujals, M. i Santana, M. 1999. *Classificació 3R. El cinema a Mallorca*. Documenta Balear, Palma.
- Planas Sanmartí, J. 1997. "El cinema, història d'una passió (I)." *Temps Moderns*, núm. 31, març. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Rayó Bennàssar, P. 1993. *Itineraris urbans per la ciutat d'Inca*. Ajuntament d'Inca, Inca
- Rayó Bennàssar, P. 2000a. "L'arquitectura a Inca durant el segle XX." 1900-1947. JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Rayó Bennàssar, P. 2000b. "El desenvolupament urbà d'Inca en el segle XX" dins *Inca un segle de ciutat*. Ajuntament d'Inca, Inca. 63-75.
- Rayó Bennàssar, P. 2011. "El patrimoni artístic de la ciutat d'Inca." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Romero Gil, E. 1996. "Música y cine mudo en Mallorca" dins *Simposium d'orgues històrics de Mallorca*. Fundació ACA, Búger.
- Santana Morro, M. 2003. "El cinema a Mallorca durant la Guerra Civil" dins *Encontre d'Historiadors de la Comunicació, aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la Història del segle XX*. UIB, Palma.
- Santana Morro, M. i Matas Pastor, J. 1996. "El plantejament de l'oci a Inca en el primer franquisme." JEL, Ajuntament d'Inca. Inca.
- Sastre Morro, M. i Gloaguen Murias, E. 2015. "L'inventari dels béns mobles i gràfics del Teatre Principal d'Inca. L'embrió per a la seva conservació i posada en valor." JEL, Ajuntament d'Inca, Inca.
- Seguí Aznar, M. 1990. *Arquitectura contemporànea en Mallorca*. Col·legi Oficial d'Arquitectes, Palma
- Seguí Aznar, M. 1975. *La arquitectura modernista en Baleares*. Ajuntament de Palma. Palma.
- Sbert Barceló, C. M. 1997. "L'arribada del sonor a Mallorca (I)." *Temps Moderns*, núm. 38, desembre. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 1998a. "L'arribada del sonor a Mallorca (II)." *Temps Moderns*, núm. 39, gener. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 1998b. "Torna la gent al cine?" *Temps Moderns*, núm. 40, febrer. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 1998c. "Evolució del nombre de cinemes a Balears. Temps Moderns, núm. 41, març. Sa Nostra. Obra Social i Cultural.
- Sbert Barceló, C. M. 2001. *El cinema a les Balears des de 1896*. Arbre de Mar, Documenta Balear. Palma.
- Sbert Barceló, C. M. 2006. "El cinema a les Balears (segles XIX-XX)." *Quaderns d'història contemporània de les Balears*, Documenta Balear. Palma.
- Vidal Reynés, J. 2001. *Biografia de l'arquitecte Guillem Reynés Font*. Documenta Balear, Lluç.
- Vidal Reynés, J. 2006. *Arquitectura i art a Mallorca, antologia de textos*. Documenta Balear, Palma.

Enllaços de peus de foto

Figura 1. Façana exterior del Teatre Principal d'Inca en l'actualitat. Font: <https://teatre-principalinca.com/>.

Figura 2. Sala annexa del Teatre Principal d'Inca. Font: <https://teatreprincipalinca.com/>.

Figura 3. Cartell i escena de la pel·lícula Cabiria (Giovanni Pastrone, 1914). Font: <https://www.filmaffinity.com>.

Figura 4. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 5. Programes de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 6. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 7. Programa de cine del Teatre Principal d'Inca. Font: [https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_\(Inca\)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_\(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges\).jpg](https://es.wikipedia.org/wiki/Teatro_Principal_(Inca)#/media/Archivo:Programas_teatro_de_Inca_(Colecci%C3%B3n_Ca%C2%B4n_Borges).jpg).

Figura 11. Programes de cine del Cafè Cinema Mercantil. Font: [https://www.prospectosdecine.com/inca-\(mallorca\)---mercantil-cinema](https://www.prospectosdecine.com/inca-(mallorca)---mercantil-cinema).

Figura 12. Fotografies antigues del Cafè Cinema Mercantil. Font: [https://www.prospectosdecine.com/inca-\(mallorca\)---mercantil-cinema](https://www.prospectosdecine.com/inca-(mallorca)---mercantil-cinema).

Figura 14. Rafel Salom Garí, propietari del Novedades. Font: <https://www.diariodemallorca.es/part-forana/2017/11/06/muere-rafael-salom-propietario-extinto-3316157.html>

Figura 15. Programes de cine del Gran Via o Novedades. Font: https://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/tempsModerns/index/assoc/tm_1995_/n0011_p0/04.dir/tm_1995_n0011_p004.pdf

Figura 16. Programes de cinema a la fresca a la plaça de toros (2021). Font: <https://incaciutat.com/es/esdeveniment/cinema-a-la-fresca>.